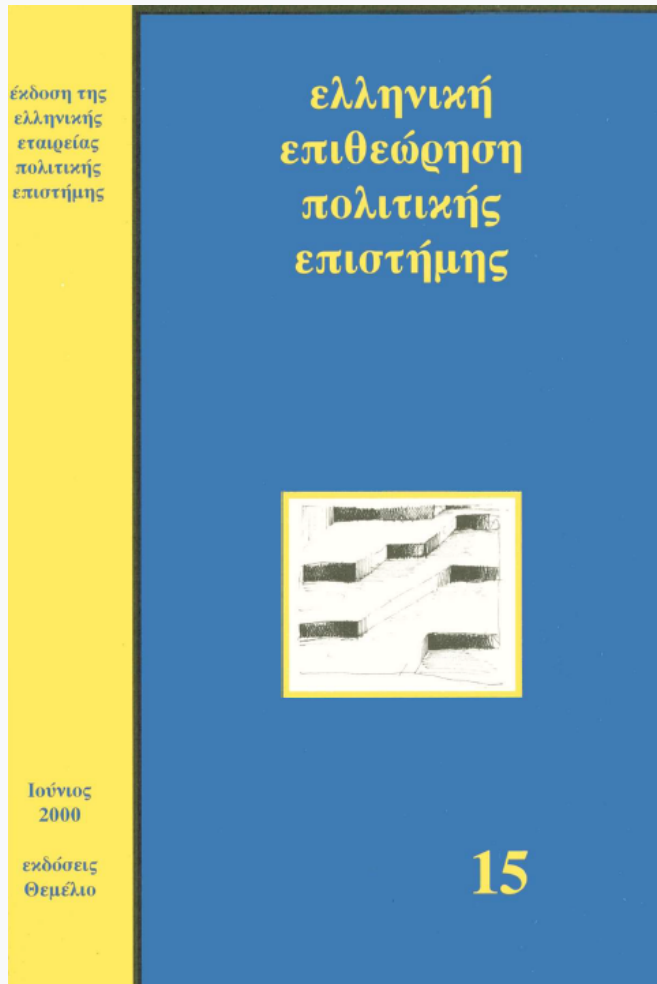

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 15 (2000)

Benjamin Constant, Περί ελευθερίας και ελευθεριών, ελληνική μετάφραση Ελ. Κόλια - Τ. Δαρβέρης, επιμέλεια Φ. Παιονίδης, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.

Δημήτρης Κοτρόγιαννος

doi: [10.12681/hpsa.15181](https://doi.org/10.12681/hpsa.15181)

Copyright © 2017, Δημήτρης Κοτρόγιαννος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κοτρόγιαννος Δ. (2017). Benjamin Constant, Περί ελευθερίας και ελευθεριών, ελληνική μετάφραση Ελ. Κόλια - Τ. Δαρβέρης, επιμέλεια Φ. Παιονίδης, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 15, 176–180. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15181>

ρίως έγκειται στην έμπρακτη αλλά και έγκαιρη αναγνώριση των παιδαγωγικών προκλήσεων που θέτει η διεύρυνση της πρόσβασης στη γνώση. Όντως, θα ήταν άλλωστε υποκριτικό να το αρνηθούμε, οι ανά χείρας Εισαγωγές κάνουν συγκεκριμένες, παιδαγωγικού όμως πάντα χαρακτήρα, παραχωρήσεις στους υποψήφιους χρήστες τους. Όμως αυτό δεν είναι και κολάσιμο. Αντιθέτως, αυτή η πράξη «καθόδου» προς τις ανάγκες του χρήστη εντάσσεται κάλλιστα σε μια λογική συντονισμού και σύγκλισης των επιπέδων οργάνωσης της παρεχόμενης γνώσης, και μάλιστα υπό συνθήκες που τείνουν να υλοποιήσουν αποτελεσματικότερα το αίτημα του δημόσιου πανεπιστημίου με παράλληλη διασφάλιση των αιτημάτων εκδημοκρατισμού. Ως τέτοιο λοιπόν το γεγονός της έκδοσης παρόμοιων Εισαγωγών έχει μια ολότελα δική του πολιτική σημασία, η οποία μάλιστα φαίνεται να διαθέτει την ικανότητα να διαπερνά τις κοινωνικές εξελίξεις χωρίς να υποχρεώνεται σε μεγαλόστομες διακηρύξεις.

ΗΑΙΑΣ ΓΕΩΡΓΑΝΤΑΣ

BENJAMIN CONSTANT, *Περί ελευθερίας και ελευθεριών*, ελληνική μετάφραση Ελ. Κόλια - Τ. Δαρβέρης, επιμέλεια Φ. Παιονίδης, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.

Στον καλαισθητο αυτόν τόμο φιλοξενούνται σε σοβαρή και επιμελημένη μετάφραση δύο δοκίμια του Μπενζαμέν Κονσταν. Το πρώτο από τα δύο κείμενα αναφέρεται στην ομιλία του τελευταίου στην εκπαιδευτική εταιρεία του Παρισιού Athenée Royal το 1819, με τίτλο «Η ελευθερία των αρχαίων εν συγκρίσει προς εκείνη των νεοτέρων». Το δεύτερο αποτελείται από τα πέντε τελευταία κεφάλαια των «Αρχών της Πολιτικής». Το κείμενο συνοδεύεται επίσης από τον Πρόλογο του επιμελητή της έκδοσης Φ. Παιονίδη καθώς και από Εισαγωγή του καθηγητή Π. Κιτρομηλίδη με επεξηγηματικά σχόλια των μεταφραστών και χρονολόγιο που συνέταξε η Ελ. Κόλια.

Αφετηρία των κριτικών μας παρατηρήσεων αποτελεί μια απλοϊκή σύλληψη της σκέψης του Κονσταν ακόμα και από εκείνους που θεωρούνται θαυμαστές του και πιστεύουν ότι ο πολιτικός του φι-

λελευθερισμός είναι «αντιπολιτικός», ενώ η εκ μέρους του προάσπιση της ατομικής αυτονομίας του νεωτερικού ανθρώπου διανοίγει το δρόμο στον «α-πολιτικό» ατομικισμό. Συνέπεια αυτής της σύλληψης είναι να παρουσιάζεται ο Κονστάν αφενός, ως προπαγανδιστής της πολιτικής αδιαφορίας και κατ' ακολουθίαν της αναδίπλωσης του ανθρώπου στην ιδιωτική σφαίρα και, αφετέρου, ως περιφρονητής ενάντια στον Ρουσσώ κάθε έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας. Φιλελεύθερος «αστός», λοιπόν, που θα μπορούσε να είναι ο κήρυκας της περιορισμένης δημοκρατίας αφού υποστηρίζει την τιμοκρατική ψηφοφορία. Με τον τρόπο αυτό, η σκέψη του φαίνεται σαν να θέλει να υποβάλει την πολιτική σε ένα είδος *diminutio capitis*, νομιμοποιώντας ταυτόχρονα τον αποκλεισμό της πλειοψηφίας των πολιτών από την πολιτική συμμετοχή.

Στο θεμελιώδες δοκίμιο με τίτλο: «Η ελευθερία των αρχαίων εν συγκρίσει προς εκείνη των νεοτέρων», η σκέψη του Κονστάν εγγράφεται ενάντια σε μια τέτοια απλούστευση και αναδεικνύει όλα εκείνα τα στοιχεία που τον καθιστούν θεμελιωτή της νεότερης αντίληψης περί πολιτικής. Οι κατηγορίες που χρησιμοποιεί ο Κονστάν –ελευθερία των νεοτέρων ενάντια στην ελευθερία των αρχαίων, χειραφέτηση του ατόμου ενάντια στην αρχαία και δεσμευτική έννοια του πολίτη– προδιαγράφουν μια φιλελεύθερη αντίληψη περί πολιτικής η οποία έχει ως θεμέλιο μια συγκεκριμένη φιλοσοφία της ελευθερίας· αυτή η τελευταία προσδιορίζει τόσο τη συγκρότηση της δημοκρατίας όσο και την έννοια της πολιτικής συμμετοχής.

Στο δοκίμιο αυτό, ο Κονστάν διακρίνει την έννοια της ελευθερίας από την ελευθερία της επαναστατικής πρακτικής την οποία παραλληλίζει με εκείνη των αρχαίων. Ανήσυχος για το μέλλον και την προοπτική των πολιτικών δικαιωμάτων και πλεονεκτημάτων της Γαλλικής Επανάστασης καταδικάζει το πολιτικό καθεστώς του 1793. Αποδίδει την έλευση της τρομοκρατίας και την παράνοια ρύθμισης της ολότητας του βίου από το νόμο στη λανθασμένη εκτίμηση του περιεχομένου και του χαρακτήρα της ελευθερίας. Παρακινούμενοι και εμπνεόμενοι από τα δημοκρατικά καθεστώτα των αρχαίων πολιτειών, οι επαναστάτες αντιστάθμιζαν με την πολιτική συμμετοχή τους αυστηρούς και καθοριστικούς περιορισμούς των ατομικών ελευθεριών μεταβάλλοντας ουσιαστικά τη σύσταση των νεότερων κρατών, η οποία βασίζεται στην αγάπη της ανεξαρτησίας που ενέχει αφ' εαυτής το σεβασμό των ατομικών δικαιωμά-

των και την αδυναμία της διαρκούς ενάσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων. «Στους αρχαίους, το άτομο πάντα κυρίαρχο στα δημόσια πράγματα κατέχει θέση δούλου στο πλαίσιο των ιδιωτικών του σχέσεων [...] Αντίθετα, στη σύγχρονη εποχή, το άτομο, που χαιρεί ανεξαρτησίας στην ιδιωτική του ζωή, είναι μόνο φαινομενικά κυρίαρχο, ακόμα και στα πλέον ελεύθερα κράτη» (σ. 38). Η θέση αυτή, βεβαίως, δε σημαίνει ότι η νεωτερικότητα ορίζεται διαμέσου της παρακμής και της κατάπτωσης της πολιτικής ελευθερίας. Σίγουρα για τον Κονστάν η πολιτική ελευθερία των νεότερων δεν έχει το ανάλογο νόημα και το πλούσιο περιεχόμενο με εκείνη των αρχαίων αλλά είναι αναγκαία ως εγγύηση των ατομικών ελευθεριών. «Επομένως [...] όχι μόνο δεν πρέπει να παραιτηθούμε από κάποια από τις δύο αντιλήψεις περί ελευθερίας, για τις οποίες σας έκανα λόγο, αλλά είναι απαραίτητο, όπως έδειξα, να μάθουμε να τις συνδυάζουμε» (σ. 62). Η πολιτική ελευθερία έχει μια αναγκαία θέση στη νεωτερική φιλελεύθερη δημοκρατία, που εντοπίζεται στην ουσιαστική αρνητική λειτουργία ελέγχου της εξουσίας. Η κύρια λειτουργία της πολιτικής ελευθερίας είναι να επιτρέψει στον πολίτη διά της συμμετοχής να διατηρήσει μια σαφή διάκριση μεταξύ κοινωνίας και κράτους ενάντια στην τάση της νεότερης εξουσίας να απορροφήσει ολοσχερώς την κοινωνία, επομένως στην ολότητα της είναι η προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας. «...Η ατομική ελευθερία είναι η μοναδική αυθεντική σύγχρονη ελευθερία. Η πολιτική ελευθερία αποτελεί την εγγύησή της, και για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη» (σ. 55). Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι ο Κονστάν ακυρώνει τη ρουσσική θέση συνένωσης του ατόμου και του πολιτικού σώματος με την αναγνώριση της ατομικής σφαίρας δείχνοντας, όμως, ταυτόχρονα ότι αυτή η σχετική ιδιώτευση της κοινωνικής ζωής υφίσταται και προφυλάσσεται όταν το άτομο παραμένει ουσιαστικά πολίτης. Η ελευθερία των νεότερων δεν είναι, όπως υποστήριξε ο Isaiah Berlin, αρνητική ελευθερία αλλά άσκηση της πολιτικής ελευθερίας και απόλαυση της ατομικής ελευθερίας. Η ύπαρξη του ιδιωτικού είναι προϋπόθεση του δημόσιου χώρου και αντιστρόφως. Εάν η ατομική ελευθερία είναι για τον Κονστάν ο καθοριστικός σκοπός, ο ίδιος εμμένει επίσης στην αξία της πολιτικής ελευθερίας που αποτελεί πλέον συστατικό στοιχείο της ατομικής ελευθερίας.

Τα δικαιώματα του πολίτη, όμως, για τον Κονστάν δεν είναι έμφυτα όπως στις θεωρίες του νεότερου φυσικού δικαίου, αλλά συ-

νιστούν αρχές που συγκροτούνται με αναφορά σε συγκεκριμένα προβλήματα. Τα δικαιώματα είναι η απάντηση και η πολιτική έκφραση σε δεδομένα πολιτικά ζητήματα. Η πολιτική δεν εδράζεται σε καμία νομοτέλεια, η οποία είναι σύμφωνη με κάποια σταθερή και αμετάβλητη ουσία του ανθρώπου, αλλά έπεται της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων της νεωτερικότητας. Τα κύρια χαρακτηριστικά και τις θεμελιώδεις αρχές της νεώτερης πολιτικής διερευνά ο Κονστάν στη βάση των πολιτικών αρχών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η απάντησή του στηρίζεται στην κοινωνιολογική ανάλυση των νεωτερικών κοινωνιών. Ο Κονστάν διαπιστώνει μια συνθετότητα των κοινωνικών σχέσεων με την ύπαρξη μη πολιτικών θεσμών και οργανώσεων, που επιτρέπουν την απομόνωση των πολιτών από τις πολιτικές υποθέσεις. Η περιπλοκότητα αυτών των σχέσεων δείχνει ότι το συμφέρον των πολιτών είναι όχι τόσο να αποδράσουν από την κοινωνία αλλά να είναι ελεύθεροι μέσα στην κοινωνία. Στην ατομική ελευθερία «...εδράζεται η δημόσια και η ιδιωτική ηθική. Επάνω της βασιίζεται ο σχεδιασμός της βιομηχανίας. Χωρίς αυτήν δεν υπάρχει για τους ανθρώπους ούτε ειρήνη ούτε ελευθερία ούτε αξιοπρέπεια ούτε ευτυχία» (σ. 119). Έτσι, η ελευθερία δε συνιστά «απουσία εμποδίων» αλλά ρύθμιση των θεσμών και των κανόνων κοινωνικής συνεργασίας ώστε να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη των δημιουργικών ικανοτήτων του ανθρώπου.

Συγκροτώντας, λοιπόν, τη διάκριση του δημόσιου από το ιδιωτικό, ο Κονστάν βρίσκεται σε διάσταση με τη ρομαντική πολιτική σκέψη που επιδίωκε τη συγχώνευση της ιδιωτικής με τη δημόσια ζωή. Η συνεισφορά του στη νεωτερική σκέψη και πρακτική είναι ακριβώς παράγωγο της κριτικής που ο ίδιος άσκησε στη φιλοσοφία του διαφωτισμού με αφετηρία τη διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαιρας. Αυτός ο πολιτικός ρεαλισμός είναι κατ' ουσίαν μια φιλελεύθερη σύλληψη της δημοκρατίας, η οποία δε θέτει ως προϋπόθεση για την πραγμάτωση του ατόμου ούτε κάποια μυθική ιδέα περί ψυχής του έθνους ούτε κάποια φαντασιακή κοινότητα. Προσέτι η θέση του Κονστάν αρνείται μια κοινωνία ιεραρχικού και αυταρχικού τύπου που αφομοιώνει το άτομο στις απαιτήσεις μιας κλειστής και συγκεκριμένης κοινότητας. Αυτό σημαίνει ότι, για τον Κονστάν, η δημοκρατική κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί μόνο με όρους ανεκτικότητας της διαφοράς, αλλά οφείλει να έχει ως βάση το σεβασμό του ατόμου-πολίτη που είναι ο κα-

θοριστικός δεσμός της κοινωνίας και της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η θέση του Κονσταν για την ελευθερία μπορεί, τελικά, να θεωρηθεί ως η κριτική αρχή για τον έλεγχο κάθε μορφής κοινωνικής ζωής.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΤΡΟΓΙΑΝΝΟΣ